

AZ ŐSI RÓMAI KÖZJOG

A korai római állam bevándorlás politikája és a menedékjog

BAJÁNHÁZY István
egyetemi docens (ME ÁJK)

1. Bevezetés

Egykori tanárom, majd kollégám Zlinszky János professzor úr emlékére egy olyan témát választottam, ami kapcsolódik az ő szerteágazó érdeklődési körén belül a két legkedvesebb kutatási területéhez, a római közjoghoz és az ősi római joghoz. A választott téma az ősi idők bevándorlás politikájával ill. menedékjoggal kapcsolatos kérdések vizsgálata, ami az ősi római jog, ezen belül az ősi közjog működésére nyújt bepillantást.

A római jog kutatásának ugyanis az egyik fontos és érdekes területe a kezdetek vizsgálata, vagyis annak kutatása, hogy a római jog hogyan is alakult ki és vált az antikvitásban egyedülálló módon meghatározó normává. Ennek a vizsgálata során nem mellőzhető Rómának, mint városnak ill. mint államnak a kialakulása. A tudományban ezzel kapcsolatban alapvetően két álláspont kristályosodott ki: az egyik az organikus fejlődés elmélete, mely szerint Róma a különálló dombokon lévő települések összenövésével lassan, több nemzedéken keresztül alakult ki, ill. az alapításos elmélet, mely szerint Rómát államként és városként kifejezetten alapították.

Az első elmélet elsősorban a környező latin városállamok fejlődésére ill. a római ásatásokra hivatkozik, melyek már a Kr.e. XII. századtól kezdődően települések nyomait fedezték fel a hét dombon.¹ Ezen elmélet szerint tehát az itt élők lassan, sok-sok nemzedéken át tartó törzsi-nemzetségi fejlődés után jutottak el az államalapításig. Ezen organikus elmélet legnagyobb hiányossága az, hogy nem magyarázza meg a korai római társadalom furcsaságait ill. a római jog néhány egyébként furcsa szabályát, és szintén nem ad magyarázatot a jog kiemelt fontosságára Rómában, továbbá

¹ PÓKECZ-KOVÁCS Attila: *A királyság és a köztársaság közjogi intézményei Rómában*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014. 15.

nem felel meg a történetírói hagyományoknak sem. Ennek az elméletnek az egyik ága további különbséget tesz államalapítás és a város megalapítása között is, és amíg az elsőre az organikus fejlődést és a hagyományos Kr.e. 753-as dátumot fogadja el (ún. patriarchális királyság),² addig Rómának mint városnak az alapítását csak az etruszk királyok idejére (Kr.e. 620–580 közé) teszi, a város fizikai és jogi határának (*pomerium*) szigorú rítus szerinti kijelölése alapján.³ Ezt alátámasztani látszik az a történetíróknál megőrzött hagyomány, ami szerint Róma városát etruszk rítus szerint alapították.⁴ Ugyanakkor érdekes, hogy az ilyen módon történő alapítást csak a görög szerzők kötik Romulushoz, Livius például ezt nem említi, ő csak sokkal később, Servius Tullius királynál utal arra, hogy ő terjesztette ki nagyobb távolságra a pomeriumot, amikor fallal vette körül Rómát.⁵ Ebből tehát nem következik, hogy Romulus etruszk rítus szerint alapította volna meg Rómát. De az nem is valószínű, mivel az alapításkor nem volt még fából épült körbefutó falgyűrű sem, ekkor még főleg a mocsarak védték a települést és a cölöpfalakra csak egyes helyeken volt szükség.⁶ Livius szerint csak Tarquinius király kezdte meg a város addig fallal nem védett részeinek megerősítését,⁷ ami szintén igazolja, hogy ez előtt nem volt még zárt védőgyűrű a város körül! Sőt még ez után sem volt a várost teljesen körülölelő kőfal, ezért tudta például Kr.e. 387-ben a kelta (gall) szenon⁸ törzs serege a város nagy részét különösebb ostrom nélkül elfoglalni és nem azért, mert a kapukat a megrettent rómaiak nyitva hagyták volna, mint ahogy azt a történetírói hagyomány írja.⁹

Az alapításos elméletet igazolja viszont az a történetírói hagyomány, ami napra pontosan megjelöli Róma alapítását (április 21),¹⁰ így még ha az évek számítása egy-két évvel el is tér egymástól, a pontos hónap és nap egyértelműen a kifejezett alapítást támasztja alá. Az alapításos elmélet szerint Róma területe lakatlan, elhagyatott, egészségtelen vidék volt,¹¹ ezért ide tudtak menekülni a környező településekről kidaszított vagy önként kivándorolt emberek, akik megpróbáltak közösséget alkotni a túlélés érdekében. Fő tevékenységük a kezdetleges földművelésen és állattenyésztésen túl a zsákmányolás volt, a környező falvak állatállományát próbálták meg időnként elhajtani, vagy egy-egy védtelenül hagyott települést kifosztani. A sérelmet szenvedettek

² PÓKECZ-KOVÁCS i. m. 17–19.

³ PÓKECZ-KOVÁCS i. m. 21–23.

⁴ Dion. 1.88.2., Plut. Romulus 11.2.–3.

⁵ Liv. 1.44.

⁶ Anne KOLB: *Die kaiserlichen Bauverwaltung in der Stadt Rom, Heidelberger althistorische Beiträge und epigraphische Studien*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1993. 100. „Sodann gibt es durchschlagende historische Argumente gegen die Existenz eines geschlossenen Mauerrings vor dem Keltensturm. [...] Die Römer verteidigten nicht die unbefestigte Stadt, sondern nur eine Festung innerhalb der Stadt.” Sőt Kolb szerint jelentősebb építkezés csak Veii elfoglalása után történhetett, mivel csak ott voltak alkalmas kőfejtők. KOLB i. m. 99.: „daher bot der Stein des Territoriums von Veji sich am ehesten an.”

⁷ Liv. 1.38.

⁸ Gell. 17.21.

⁹ Liv. 5.41.

¹⁰ Dion. 1.88.3.

¹¹ Liv. 1.4.

azonban megpróbálták visszaszerezni vagyonukat, ill. kiirtani ezeket a kellemetlen szomszédokat. A Tiberis mocsarai által körülvelt dombok azonban jól védhetőek voltak, mindazonáltal szükségesnek mutatkozott egy katonai vezető megválasztása, aki előbb csak védekezéskor, majd később, amikor rájöttek arra, hogy a csoportos zsákmányolás kevésbé kockázatos és eredményesebb is, akkor már támadáskor is a csoport vezetőjeként parancsot adhatott. A szűk helyen élő különböző, részben egymással ellentétes törzsi szokásokat magukkal hozók között azonban fontos volt a belső békét is biztosítani a harcképesség fenntartása érdekében, ezért a katonai vezető korlátozni kezdte az önhatalmat és megjelent az állami parancs, vagyis a jogalkotás és a viták állami úton való eldöntése, azaz a jogalkalmazás. Ehhez járult később a szomszédoktól átvett minta alapján a vallási vezetői tisztség is, ami tovább erősítette a vezető legitimitációját, innentől kezdve nem kellett attól tartania, hogy ereje fogytával egy erősebb harcos megfosztja ettől a vezető pozíciótól. Kialakul tehát az a három funkció, ami a római király feladatköre és nem sokkal ezután, vagy ezzel párhuzamosan kialakul az állam további két pillére: a harcosok gyűlése (népgyűlés), amelynek elfogadó aktusától származik a vezető korlátlan hatalma (imperium) és akiket célszerű megkérdezni az indítandó háborúról (zsákmányolásról) és annak befejezéséről (békekötés), illetve a vének tanácsa (szenátus), amely mint testület a kollektív tudással és bölcsességgel segítette a király döntéseit. Ez tehát nem egy lassú folyamat eredménye volt, hanem történelmileg egy pillanat, azaz legfeljebb egy-két évtized alatt alakult ki és szilárdult meg ez a szerkezet. Hogy mindez Romulus nevéhez fűződik-e vagy ő csak egy később kitalált személy volt, ill. hogy ez pontosan Kr.e. 753-ban kezdődött-e, az ebből a szempontból nem fontos. Fontos azonban, hogy az elmélet szerint az állam és a város egy időben jött létre, ill. hogy Rómában állam előtti, törzsi-nemzetségi szervezet nem alakult ki.

Én magam is az alapítási elméletet fogadom el azzal, hogy szerintem a minőségi változást egy vagy esetleg több viszonylag nagyobb létszámú csoport egyidejű ide érkezése okozhatta, ami nagyságrendileg megnövelte az itteni népességszámot. Ennek oka lehetett éhínség miatti elűzés vagy önkéntes kivándorlás, és ez a nagyobb csoport olvasztotta be magába a részben útközben, részben az itt talált egyénileg kiűzötteket, tőlük ugyanis nem volt mit zsákmányolni, viszont csatlakozásuk növelte a közösség katonai erejét, így érdekeik azonosak voltak. Ugyanez mondható el két vagy több nagyobb csoport találkozásáról is, mivel nem volt zsákmányra kilátásuk egymástól, ezért nem volt érdekül egymás ellen harcolni, sokkal inkább érdekül volt erőiket összefogni.

Hozzáteszem azonban, hogy álláspontom szerint a két elmélet nem is zárja ki feltétlenül egymást: én el tudom azt is fogadni, hogy egyes dombokon léteztek már korábban is kis, egymástól elszigetelt települések. De az is lehet, hogy ezek közül egyes dombok nem is voltak folyamatosan lakottak, míg mások eredetileg is lakatlanok voltak és ezekre az üres helyekre költöztek be a környékről száműzöttek. Majd az ide beköltöző nagyobb csoport az itt talált egyéneket ill. ezen „szomszéd” települések lakóit azok közelsége miatt vagy elűzte, vagy rögtön magába olvasztotta.¹² mindez

¹² A legyőzöttek átköltöztetése a korai római állam egyik jellemző növekedési stratégiája volt.

megmagyarázza az itt talált település nyomokat is, megjegyezve, hogy a tradicionális hét domb egy sokkal későbbi fejlődés eredménye, az Aventinus például még az etruszk királyok korában sem tartozott a városhoz!

Az elméletek közötti állásfoglalással kapcsolatban fő probléma a források értékelésének kérdése: gyakorlatilag két fő forrás áll rendelkezésünkre: a római történetírók munkái és a régészeti feltárások eredményei.¹³

A történetírók munkájával kapcsolatos probléma gyökere, hogy az alapításról egykorú, hiteles írott források nem állnak rendelkezésünkre. A ránk maradt antik történetírói művek jó pár évszázaddal későbbi keletkezésűek, sőt azok általában a korábbi történetírói munkákon alapulnak. Ezen első római történetírói munkák nagyrészt a pontifexek által vezetett és az adott év eseményeit naplószerűen rögzítő feljegyzéseken (*annales maximi*) alapultak.¹⁴ Ezen feljegyzések kezdete bizonytalan, de az feltételezhetően legkorábban csak az etruszk királyok idejére vezethető vissza, ekkor jelent meg ugyanis az írásbeliség Rómában. Vagyis ezen források sem adnak a legkorábbi, legősibb időkre vonatkozó semmilyen felvilágosítást. Ezeket a feljegyzéseket „*tabula pontificis maximi*” vagy „*tabula annalis*”¹⁵ néven ismerjük, és ezeket folyamatosan vezették egészen P. Mucius Scaevola *pontifex maximus* működése idejéig, aki aztán ezt, mint idejét múlt szokást beszüntette.¹⁶ Ezzel egy időben viszont a korábbi táblák szövegét 80 könyvbe foglalták össze és azokat *Annales Maximi* néven nyilvánosságra hozták, így azok az antik történetírók rendelkezésére álltak.¹⁷ Az első római történetírók ezeket használták fel, viszont az ősi idők ezekből nyilvánvalóan hiányoztak, így ezeket csak a szájhagyomány útján terjedő mondákból ismerhették, ezért nem lehetünk biztosak abban, hogy ezek a történetek mennyire autentikusak és mennyire az írói képzelet szüleményei.

A másik forrás a régészettudomány, ami ebből a szempontból objektívnak tekinthető és az az elmúlt időkben technikailag is sokat fejlődött, így annak eredményei egyre pontosabbak lettek, azonban például a kronológia meghatározásakor egy-egy tévedés más területek kronológiájának meghatározására is kihat.

Az ókori történetírói hagyományokat korábban a tudomány meglehetősen mostohán kezelte és azokat nagyrészt kitalációnak minősítette. Ennek oka arra is visszavezethető, hogy itt is szokásos volt – retorikai gyakorlatok mintájára – a száraz tényeket a szerzők által kitalált beszédekkel színesíteni.¹⁸ Ezt a hibát már Polübiosz is felismerte

¹³ Ez utóbbi ismertetésébe nem kívánok belemenni, megjegyzem azonban, hogy annak eredményei sem egyértelműek.

¹⁴ FRANZ WIEACKER: Altrömische Priesterjurisprudenz. In: Hans P. BENÖHR – Karl HACKL (szerk.): *Iuris Professio Festgabe für Max Kaser zum 80. Geburtstag*. Wien–Köln–Graz, Hermann Böhlau Nachf., 1986. 347–370.

¹⁵ Liv. 6.1.2.: „*in commentariis pontificum*”.

¹⁶ ADAMIK Tamás: *Római irodalom az archaikus korban*. Seneca Kiadó, 1993. 71.; DIETER FLACH: *Die Gesetze der frühen römischen Republik*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1994. 5.; Liv. 43.13.1., Cic. orat. 2.12.52.

¹⁷ Cic. rep. 1.16.25., Cic. rep. 2.31.54.

¹⁸ Polyb. 12.25.a.

és megjegyezte, hogy a történetírás feladata a valóságban elmondott beszédek hiteles ismertetése.¹⁹ A modern történelemtudomány azonban ezen a merev elutasító szemléleten már túllépett, és a történetírók által rögzített történetek magját, „alap sztoriját” általában elfogadja, még olyan esetekben is, amelyek első hallásra hihetetlennek tűnnek, mint például a Minotaurus legendája.²⁰ Livius munkájának történelmi hitelességével kapcsolatban például a modern történelemtudomány sokáig megkülönböztette az első dekádöt és a későbbi megmaradt részeket.²¹ A későbbiek tekintetében a hitelességet korábban sem kérdőjelezték meg, az első dekád tekintetében azonban két álláspont kristályosodott ki: az egyik, mint kitalációt teljesen elvetette azt,²² a másik azonban legalább részben hiteles forrásként elfogadta azt.²³ Ehhez újabban David Rohl is csatlakozott, aki az Aeneas és Romulus közötti albai királyok listáját ugyan időkitöltő fikciónak tartja, de ettől függetlenül Livius történeteinek magját mégis elfogadja.²⁴ Korábban pedig Ogilvie, Livius első öt könyvének kritikai kiadója,²⁵ ugyan általában szkeptikus volt a történetíró valóságosságával kapcsolatban, de azt mégis elismerte, hogy a történetek magja valós.²⁶

A Livius által leírt alapítás-történet jól ismert, ezért most annak csak néhány korábban meseszerűnek tartott elemét szeretném bemutatni, a hihetőség szemszögéből újragondolva:

Róma alapítását a történetírók a trójai menekültek leszármazóira vezeti vissza,²⁷ ami sokáig szintén megkérdőjelezett²⁸ és hihetetlen volt. Rohl azonban már ezt is elfogadja, bár az ő kutatásai alapján Trója elpusztulását nem a Kr.e. 1100-as évekre, hanem

¹⁹ Polyb. 12.25.b.

²⁰ Ezzel kapcsolatban had említsek meg egy szemléletes példát a hellén mitológiából: Thészeusz és a Minotaurusz története jól ismert és korábban teljesen valótlannak tartott, mivel félig bika-félig ember alakú lények nyilvánvalóan nem léteztek. Azonban, mint arra David Rohl egyiptológus rámutatott, ettől a történet magja még lehet valós! Tehát az, hogy Athén egy időben Minosznak, Knosszosz királynának sajátos adóként kilenc évente 7 ifjút és 7 lányt volt köteles küldeni, akik egy bikaugrás vallási szertartáson vettek részt. Maga a szertartás feltételezhetően Anatóliából eredt és az később az egész Földközi-tenger medencéjében elterjedt és lényegében a bika, mint a természet ősi, zabolátlan erejének legyőzését hivatott szimbolizálni. Ennek során a résztvevők átugrottak a bikákon, de valószínűleg ennek során sokan meg is haltak. A győztes azonban, aki túlélte jogosult lett arra, hogy a minoszi kettős bárdal (un. labrüs, innen származik a Labürinthos, azaz „a kettős bárd háza” kifejezés is és érdekes, hogy a római *fasces* tartozéka szintén egy kettős élű bárd volt!) megölje a bikát és ezzel az ember erejét bizonyítsa. Ld. David ROHL: *Avarisz urai, A nyugati civilizáció legendás eredetének feltárása*. Gold Book, 2007. 261.

²¹ KERTÉSZ István: *A hódító Róma*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1983. 35.

²² Dagmar GUTBERLET: *Die erste Dekade des Livius als Quelle zur gracchischen und sullanischen Zeit*. Hildesheim, Olms-Weidmann, 1985. I. 4.lb.

²³ GUTBERLET i. m. I., ill. a vonatkozó irodalmat ld. GUTBERLET i. m. I. 5.lb.

²⁴ ROHL i. m. 465. „Úgy vélem, Livius történetének fő eseményeit és szereplőit erre a korra (ti. a latin királyokra) vonatkozóan történelmi szempontból hitelesnek lehet tekinteni.”

²⁵ Robert M. OGILVIE: *A Commentary on Livy Books I-V*. Oxford, The Clarendon Press, 1965.

²⁶ ROHL i. m. 465.

²⁷ Liv. I.1.–3., App. I.1.1.–2.

²⁸ Ezt Polübiosz is elvetette, ld. Polyb. 12.4b.

csak Kr.e. 864 körülre teszi, ami alapján már nem csak a több generációs kapcsolatot, hanem már azt is lehetségesnek tartja, hogy Romulus akár Aeneas unokája is lehetett, ami miatt viszont elveti az alba longai királyok hosszú névsorát. Lényegesebb azonban az, hogy az ún. tengeri népek vándorlása ill. a görög gyarmatosítás következtében a Földközi-tenger keleti medencéjében a Kr.e. VIII-VII sz. során egy sor városállam jött létre, így maga az a tény, hogy egy város lakossága vagy annak egy része tengeri úton más helyen telepedjen meg, technikailag ekkor lehetséges volt.

Numitor és Amulius, az alba longai testvérek közötti harc a hataloméért – ahogy később Romulus és Remus között is –, szintén nem volt szokatlan, ebben az időben a törzsi vezetők, ill. későbbi ún. latin-szabin parasztkirályok között a hatalom erőszakos megszerzése szokásos volt. Az adott közösség vezetője mindig a legerősebb harcos volt, ha viszont az ő fizikai ereje idővel meggyengült, akkor bárki kihívhatta, ez a harc pedig élet-halálra szólt.

Romulus és Remus kitétele: a törzsi társadalmakban szokásos volt a halálbüntetés helyett a száműzetés alkalmazása, ehhez hasonlóan az élet elvétele helyett a kitétel is alkalmazták, amikor a természet erejére bízták például a nem kívánt gyermek további sorsát. Ilyen történetek azonban nemcsak a római történetírásból, de sokkal korábbi időből is ismeretek.²⁹ Ez persze jelentheti azt is, hogy a történetíró az általa jól ismert hellén legendákat vette át.³⁰ Ugyanakkor később a római jog is elismerte a *pater familias* gyermekkitételi jogát, csekély korláttal, ami ezen ősi szokásból is eredhetett.

A farkas által való felnevelés: szintén hihetetlennek tűnik, de egyrésztől van, akit a történelmi időkben, sőt a közelmúltban is így találtak meg,³¹ másrésztől pedig ismert a történetíróknál egy sokkal hihetőbb történet is. E szerint az ikreket felnevelő Larentina állítólag egy „magát mindenkinek odaadó nőszemély” (*lupa*) volt. Az erre használt latin megnevezés pedig azonos a nőstény farkas megjelölésével, ami magyarázat lehet arra, hogy a szóbeli áthagyományozódás során az eredeti gúnynév átalakult a szó tényleges jelentésévé, és így a farkas általi felnevelés története vált uralkodóvá.³²

²⁹ ROHL i. m. 464.: az akkád Sarrukín, a ióniai Miléosz, az egyiptomi Mózes. Ehhez ld. Moz. 2.2.3.

³⁰ ROHL i. m. 464. Néleus és Péliász /Poseidon fiai akiket az Enipeosz-folyóra tettek ki.

³¹ Például Aveyon-i Viktor, aki Franciaországban 1797-ben bukkant fel Saint-Sernin-sur-Rance és a közhiedelem szerint egész gyerekkorát meztelenül és egyedül töltötte az erdőben. Ld. http://divany.hu/eletmod/2011/04/18/5_gyerek_akit_allatok_neveltek_fel/; <http://www.life.hu/drlife/20130304-farkasgyerekek-amikor-allat-neveli-fel-egy-embergereket.html>

Kamala és Amala: 1920 októberében találtak helyi lakosok két lányt Kalkuttától nyugatra, akiknek a Kamala és Amala nevet adták. Nyolc ill. két éves körülire becsülték az életkorukat, nem hordtak ruhát, négykézláb közlekedtek, csak nyers húst ettek, aludni pedig a földön szerettek összetekeredve. Látásuk és hallásuk hihetetlenül éles volt, de az emberi érzelmekre és hangokra egyáltalán nem reagáltak. Amala a következő évben hunyt el, Kamala pedig 1929-ben, aki ekkorra megtanult az emberi szokásoknak megfelelően enni, felegyenesedve járni és mintegy 50 szavas szókincsre tett szert. (<http://drinfo.hu/hirek/erdekessegek/6676-Maugli-szindr%C3%B3ma-gyermekek,-akiket-%C3%A1llatok-neveltek;http://www.life.hu/drlife/20130304-farkasgyerekek-amikor-allat-neveli-fel-egy-embergereket.html>)

³² Liv. 1.4., Dion. 1.79.6., ill. 1.84.4., Plut. Romulus 4.3.

A szabin nők elrablása:³³ az, hogy az ellenséges idegenek vallási játékra megjelentek Rómában, bizonyára írói kitaláció, de valós mag lehetett, ahogy a környéken zsákmányt ejtettek. Egy ilyen alkalommal kifigyelhették, hogy a szomszéd törzs férfiai vadászat vagy háború okán eltávoztak a településről védtelenül hagyva a népességet, és akkor rohanták meg a falut, de most a lányokat, asszonyokat is magukkal vitték. Majd a visszaszerzésre indított támadás során kialakult katonai patthelyzet miatt a két népesség egyesült Róma központtal, amelynek katonai ereje ezzel tovább növekedett.

Az ősi Róma kialakulásával kapcsolatban tehát nemcsak hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül az antik történetírói hagyományokat, hanem alapálláspontként azokat el kell fogadnunk mindaddig, amíg az ellenkezőjére bizonyítékot nem találunk. Azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a rómaiak fejlődésük során bátran átvettek mindent, ami jobb vagy hasznosabb volt az addigi tudásuknál. Ez az átvétel fokozottan érvényesült a kezdeti időkben az ún. „etruszk hódítás” idején, amikor egy magasabb civilizációval rendelkező társadalom tudás- és ismeretanyagát importálták, ami viszont sok eredeti megoldást át is írt vagy feledésre ítelt.

Nézzük meg ezek után, hogy az alapítási elméletet a korai római társadalom és állam sajátosságai hogyan támasztják alá részben Zlinszky professzor úr kutatásai alapján, részben azt továbbfejlesztve.

- a) A társadalom szabályos felépítése. A három törzs (*tribus*) bár elnevezésük etruszk hangzású, de az eredetük egyértelműen az etruszk uralomnál korábbi.³⁴ A hármas tagolódás még lehetett véletlen műve, azonban mindegyik *tribus* 10 *curia*-ra oszlott, mindegyik *curia* (*C-viria*: 100 férfi vagy *co-viria*: férfiak közössége) 10 nemzetségre (*gens*) és mindegyik nemzetség 10 családra (*familia*) tagolódott. Ez a decimális felosztás egyértelműen mesterséges kialakítást bizonyít. Az, hogy az elnevezések megfelelnek a környező törzsi nemzetségi szervezetben használt elnevezéseknek, még nem bizonyítja, hogy itt is vérségi kapcsolat lett volna a család és a nemzetség között. Sőt az átvétel természetes is, mivel a kialakuló új társadalom már bevált mintákat keresett, a decimális rendszer ugyanakkor cáfolja ennek természetes létrejöttét. De miért volt szükség a decimális rendszerhez? A válasz erre a hadsereg gyors és igazságos felállításához. Minden családnak ugyanis egy-egy hadjárathoz egy katonát kellett kiállítania, amit vagy a családfő vagy felnőtt fia teljesített. A fenti rendszer teljesen lefedi a *legio* kezdeti 3000 fős létszámát és ezzel a módszerrel lehetett a legegyszerűbben ellenőrizni, hogy mindenki eleget tett-e a hadkötelezettségének. Amikor tehát ez a rendszer létrejött, az alapítók álláspontom szerint legfeljebb ennyien lehettek. De nem zárható ki az sem, sőt én valószínűnek azt tartom, hogy kezdetben még ennél is sokkal kevesebben voltak és csak ahogy fejlődött a lakosság száma, úgy bővítették ezt a rendszert, feltehetőleg ezerről két-, majd háromezerre. Ekkor a fejlődést lezárták, ennek pontos oka nem ismert, de talán összefügg a később tárgyalandó szabad bevándorlás lezárásával.

³³ Liv. 1.9.

³⁴ PÓKECZ-KOVÁCS i. m. 18.: Titius, Ramnes, Luceres, Livius ugyanakkor csak a lovas centuriák elnevezéseként említi ezeket. Liv. 1.13. és 1.36.

- b) További bizonyíték, hogy a római történelem és a jog csak a családfőkkel számol a nemzetségfőkkel nem. Márpedig ha vérségi kapcsolaton alapuló társadalomban nemzetségfő lettek volna, akkor mind a történelemben, mind a jogban fontos szerepet kellett volna kapniuk, mint a társadalom vezető ereje. A történelmi példák hiányát nehéz lenne megmagyarázni, még akkor is ha később egész, tényleges vérségi kapcsolaton alapuló nemzetségek is bevándoroltak Rómába (pl. a Claudiusok őse Appius Claudius³⁵). Ezek vezetője korábbi szerepe alapján ugyan automatikusan bekerült a szenátusba is, de innentől kezdve már úgy működött, mint egy vezető római politikus és nem úgy, mint egy nemzetségfő. A jog világában még egyértelműbb a nemzetségfők hiánya. A közjogban a szenátus intézménye, mint az öregek tanácsa ismert volt az egész antik világban és Rómában is létezett. Létszáma azonban kezdetben csak száz fő volt, ami nem felel meg a kezdeti társadalomban feltételezett háromszáz nemzetségnek. Ha lettek volna nemzetségfők, akkor részükről elvárás, a király részéről pedig logikus követelmény lett volna, hogy valamennyi ilyen vezető ember tanácsát kikérje, tehát valamennyit meghívja a szenátusba és nem csupán az egyharmad részüket. Természetesen a király megtehetette ezt is, de politikailag nem lett volna bölcs a társadalom vezető rétegének nagyobb részét önmaga ellen hangolnia, amikor semmibe sem került volna valamennyit tanácsadónak meghívnia, hiszen a szenátus többségi véleménye őt nem kötötte. De a magánjogban is hiányzott a nemzetségfők szerepe: a családfő totális hatalmát a családja tagjai felett nem korlátozta kezdetben semmi. Jogi korlátok később is csak csekély számban és csak minimális mértékben (pl. elsőszülött fiú kitételének tilalma, később a gyermek eladási jog korlátozása) jelentek meg. Csak sokkal később a sajátos római erkölcs kifejlődése után jelennek meg erkölcsi korlátok (pl. családi tanács véleményének kikérése). Ha a kezdeti társadalomban lettek volna nemzetségfők, akkor ők a társadalmi rend fenntartása érdekében valamilyen irányító szerepet játszottak volna a családfők felett, ennek a szerepnek pedig a jogban is nyoma kellett volna hogy maradjon.
- c) A római jog világából ismert egy sor párhuzamos elnevezés: ugyanazon fogalmakat két kifejezéssel illettek: a vagyon (*familia-pecuniaque*), a manuos házasságkötés két formája (*coemptio-confarreatio*), a lopás (*furtum-peculatus*), az ősi szerződések két eltérő formája (*per aes et libram - per sponsionem* ügyletek).³⁶ A kettős fogalmak használatának a jog világában csak akkor van értelme, ha két eltérő szokású közösségből származó népesség kerül egy új közösségbe, ahol az egymást nem kizáró eltérő fogalmak először megfértek egymás mellett, majd ahogyan a közösség eggyé vált, úgy az eltérő fogalmak is egy jelentést vettek fel, azonban a hagyománytisztelet miatt megtartották az eredeti elnevezéseket, amelyek így kettős elnevezéssé váltak.

³⁵ Livius és Plutarchos ezt a köztársaság elejére teszi (Liv. 2.16., Plut. Publ. 21.9.) de hihetőbb Appianus, aki ezt a királykorba, Tarquinius uralkodási idejére teszi. (App. 1.12.)

³⁶ ZLINSZKY János: *Állam és jog az ősi Rómában*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996. 100–110.

Az alapítási elmélet szerint tehát Rómát tehát egy csekély számú kis ember csoport alapította és ennek a korai társadalomnak a fő problémája az volt, hogy szomszédjai el akarták pusztítani. A királyság első ideje a túlélésért folytatott harcok sora. Ez tradicionálisan az első négy király, az un. latin-szabin királyok kora volt, ami a Líviuszi kronológia szerint Kr.e. 753-tól Kr.e. 617-ig tartott. Ez után Rómában az etruszk uralkodók jelentek meg, ami Róma első fénykorát jelentette, a rómaiak rengeteg újdonságot vettek át az akkor magasabb civilizációs fokon álló etruszoktól. Meg kell azonban jegyezni, hogy a királyok kronológiája csak az etruszk királyoktól áll vitán felül, a bennünket érdeklő alapítás utáni négy király, ugyan általánosan elfogadott, de mégsem kétely nélküli. A kételyt egyrésztől a királyok legendáson hosszú uralkodási ideje okozza, másrésztől az, hogy a (kis kerekítéssel) szabályos $7 \cdot 35$ azaz 245 év, ami a 35 évesnek elfogadott emberöltővel számolva pont kiadja az elfogadott Kr.e. 510/508. év(ek)től visszafelé számolva Róma Kr.e. 753-as alapítási évét, ami így egy mesterseges, számított időnek tűnik.³⁷ Ezzel kapcsolatban van, aki elfogadja a hét királyt hitelesnek, de elismeri az uralkodási idejük valószínűtlenségét, ezért Róma alapítási idejét hozza közelebb a Kr.e. 510-hez. Ezzel szemben pedig van, aki szerint sokkal több király uralkodott, viszont a szájhagyomány csak a legkiemelkedőbb királyok nevét őrizte meg, így az átlagos királyok nevei később kikoptak, ezért volt szükség a megmaradtakat ilyen hosszú uralkodási idővel felruházni.

Ezekhez az elméletekhez annyit lehet hozzátenni, hogy a Liviusnál megőrzött harcós-jámbor-harcos királyok váltakozása mindenképp írói túlzás, a valóságban nyilván minden korai király egyaránt háborúzott és építette az államot, ez a kiemelés az olvasmány kontrasztosabbá tételét szorgalmazta. A királyok pontos száma számunkra tulajdonképpen indifferens, csak annyiból van jelentősége, hogy időben segíthetne az alapítás lépéseinek pontosabb meghatározását. Az azonban vitathatatlan tény, hogy az alapítás után a legfontosabb kérdés a korai társadalomnak és az állam területének megvédése volt. Ehhez megfelelő létszámú harcosra volt szükség, vagyis alapvetően igény volt a népességszám állandó növelésére.

2. Róma alapítása a történetírói hagyomány szerint

2.1. A források

Ezek közül én elsősorban Livius és Halikarnasszosi Dionüsziosz munkáit vettem alapul. Mindkét mű ugyanis közel azonos időben (Augustus uralma alatt, a Kr.e. I. sz. végén) keletkezett, vagyis egyik nem igen hathatott a másikra, sőt a tudomány mai állása szerint nem is azonos forrásokat használtak, így ha egyezően adnak elő egy történetet, azzal egymást erősítik. Ráadásul a ránk maradt antik művek közül ezek a legrégebbi keletkezésűek, tehát a későbbiek már ezekből (is) meríthettek, így azoknál fennáll az ismétlés veszélye. További indok, hogy a kezdetekről szóló részek mindkét

³⁷ PÓKECZ-KOVÁCS i. m. 12.; Dionüsziosz 244 évvel számol, beleértve a Romulus utáni egy év interregnumot is. ld. Dion. 1.75.1–3.

műnél teljes egészében ránk maradtak, így azok egységes egészként vizsgálhatóak. Kérdésként merülhet fel persze, hogy milyen gondosan jártak el az antik történetírók és milyen forrásokat használtak?

Livius önmagától a teljességre törekedést várta el³⁸ ezért sokszor több forrást is megjelölt ha azok ellentétesek voltak³⁹ és vagy állást foglalt,⁴⁰ vagy a kérdést nyitva hagyta⁴¹ és esetenként az olvasóra bízta a döntést.⁴² Forrásként ő azonban már nem a római történelemírás alapját jelentő, a P. Mucius Scaevola *pontifex maximus* nevéhez fűződő⁴³ *Annales Maximi*⁴⁴ anyagát használta közvetlenül, hanem csak az ezt feldolgozó az ún. annalista történetírók munkáit. Ezekben belül is elsősorban az un. későbbi annalisták műveit,⁴⁵ akik tevékenysége Kr.e. I. századra esett⁴⁶ és a belpolitikai harcokhoz kapcsolódva a hazai közönség számára latinul írtak.

A Dionüsziosz által megjelölt római történetírói források: Quintus Fabius Pictor, Lucius Cincius, Porcius Cato és Calpurnius Piso,⁴⁷ Gnaeus Gellius⁴⁸ és Valerius Antias.⁴⁹ Valerius Antias kivételével valamennyien a római történetírók első csoportjába az un. korai annalisták közé tartoztak⁵⁰ és – Cato kivételével – görögül írtak a Kr.e. II. században. Céljuk az volt, hogy a meghódított hellének számára bizonyítsák

³⁸ Liv. 7.6.6. „Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret = Liv. 7.6. „Én a magam részéről nem sajnálom a fáradságot, ha meg kell találni az igazsághoz vezető biztos utat.”; P. G. WALSH: *LIVY His Historical Aims and Methods*. Bristol Classical Press, 1961. 287.

³⁹ Liv. 4.20.8. „Quis ea in re sit error, quod tam veteres annales quodque magistratum libri,” Liv. 8.26.6. „Haud ignarus opinionis alterius,” ill. Liv. 26.49.2. „Aequae et aliae inter auctores discrepant.”, Liv. 27.27.13. „Ut mittam alios, Coelius triplicem gesta rei commemorationem ordine edit.”

⁴⁰ Liv. 2.41.11. „Invenio apud quosquam, idque propius fidem est,”

⁴¹ Liv. 2.21.4. „Tanti errores implicant temporum aliter apud alios ordinatis magistratibus ut nec qui consules secundum quos, nec quid quoque anno actum sit in tanta vetustate non rerum modo sed etiam auctorum digerere possis.”, Liv. 4.20.8. „...existimatio communis omnibus est.”, Liv. 4.23.3. „Sit inter cetera vetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.”, Liv. 7.6.6. „...nunc fama rerum standum est, ubi certam derogat vetustas fidem...” , Liv. 26.49.3. „...adeo nullus mentiendi modus est.”, Liv. 27.27.12-14. Marcellus Kr. e. 208-ban bekövetkezett haláláról három, egymástól eltérő forrását is említi.

⁴² Liv. 4.20.8.

⁴³ ADAMIK Tamás: *Római irodalom az archaikus korban*. Seneca Kiadó, 1993. 71.; FLACH i. m. 5.; Cic. orat. 2.12.52.: „ab initio rerum Romanorum usque ad P. Mucius pontificem maximum.”

⁴⁴ Cic. rep. 1.16.25.: „et in maximis annalibus”, Cic. rep. 2.31.54.: „pontificii libri”.

⁴⁵ Erich BRUCH: *Das Geschichtswerk des T. Livius*. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1992. 31.

⁴⁶ C. Licinius Macer (Liv. 36.38.6., 36.38.7.) és Valerius Antias, Q. Aelius Tubero (Liv. 4.23.2., 4.23.3., 10.9.10.) aki egyben neves jogász is volt (Gell. 14.2.20.) és akinek jogi munkái – igaz már csak áttételesen – még a *Digesta*-ba is bekerültek. (Lab. D. 32.29.4., Iavol. D. 33.6.7.pr., Cels. D. 33.10.7.1. és 2.)

⁴⁷ Dion. 1.78.4.

⁴⁸ Dion. 2.31.1.

⁴⁹ Dion. 2.13.2.

⁵⁰ Q. Fabius Pictor (Liv. 1.44.2., 22.7.4., 22.57.5., Cic. de orat. 2.12.51., Dion. 1.79.4., 7.71.1.) és L. Calpurnius Piso (Liv. 2.32.3, 2.58.1, 10.9.12., 25.39.15., Varro Il. 5.149., 5.165., Cic. orat. 2.12.51.) a római történetírás atyjainak tekinthető, Lucius Cincius Alimentus, a lex Cincia előterjesztője nemcsak történetíró, de híres jogász is volt, M. Porcius Cato pedig szintén mint történet író (Origines) s mint politikus (censor) is maradandót alkotott.

azt, hogy a rómaiak tulajdonképpen nem is barbárok,⁵¹ így tegyék uralmukat elfogadhatóvá. A későbbi görög szerzők, így Dionüsziosz is, elsősorban ezekre a művekre támaszkodtak, mivel a görög nyelv miatt azokat kényelmesebb volt használniuk. Ugyanakkor Dionüsziosz pontosságra törekvését bizonyítja, hogy a latinul író és a rómaiak felsőbbrendűségét hirdető Cato – feltehetőleg Róma történetével foglalkozó híres Origines című munkáját –, ill. a későbbi annalisták közé tartozó Valerius Antias műveit sem hagyta ki a forrásai közül, sőt még Marcus Terentius Varro álláspontjára is hivatkozik,⁵² tehát még az ő munkáit is ismerte. Ezen különböző forrásokban leírtak ellentmondásosságát azonban már Dionüsziosz is megállapította.⁵³ Dionüsziosz – göröghöz és rétorhoz méltóan – általában egy-egy témát sokkal bővebb lére eresztve tárgyal, mint Livius.⁵⁴ Vagyis írói fantáziájának nagyobb teret enged, ezért én az alapot mindig Livius munkájából merítem és ehhez rendelem hozzá Dionüszioszt és a többi forrást, ezek közül elsősorban Plutarchost.

Plutarchos ugyan később, a Kr.u. I. században élt, így ezeket a korábbi műveket már nyilván ismerte és figyelembe vehette, viszont közvetlenül is hivatkozik például Fabius Pictorra és M. Terentius Varrora, ami azt igazolja, hogy más műveket is felhasznált.⁵⁵ Ezek a megjelölt források azért fontosak számunkra, mert bár Livius is használta Fabiust forrásként – bár ő inkább a latinul író későbbi annalistákra támaszkodott –, de a Livius és Plutarchos közötti eltérések azt igazolják, hogy mégsem ugyanazokat a történeteket vagy pedig nem olyan formában vette át, mint Livius.

2.2. Róma megalapítása és a kezdeti lakosság létszámának növekedése

Livius szerint Róma elhagyatott hely volt: „kietlen pusztaság”⁵⁶ és itt élt Romulus és Remus, akik idővel egy olyan csekély létszámú csapat vezéreivé váltak, amely még arra is alkalmatlan volt, hogy később a Remus fogságban tartó helyi hatalmasság („paraszt-király”) Amulius ellen önmagában nyílt támadást indítson.⁵⁷ Ezzel némileg ellentmondásos, hogy a győzelem után az ikerk és követőik azért nem maradhattak az anyavárosukban Alba Longában, mert túl sokan lettek volna az adott városban. Ezzel kapcsolatban megjegyezendő, hogy az antik források ugyan mindenütt városokról beszélnek, ami a későbbi *polis* fogalom visszavetítése, de ezeket a kezdeti településeket a mai fogalmaink szerint csak kis falvaknak kell elképzelnünk, ahol legfeljebb néhány

⁵¹ Ezt a hagyományt viszi tovább Halikarnasszoszi Dionüsziosz is, aki szerint a rómaiak legalább fele részben görög származásúak voltak. (Dion. 1.12.2., 1.89.1., 1.90.1., 2.2.2.)

⁵² Dion. 2.47.3.

⁵³ Dion.1.78.1.

⁵⁴ Introduction. In: *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*. (ford.: CARY, Earnest) Cambridge, Massachusetts, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1968.) 18–19.

⁵⁵ Természetesen görög szerzőket is, többek között például a preperéthoszi Dioklészt, aki Plutarchos szerint elsősorban írta meg Róma alapításának történetét. Plut. Romulus 8.7.

⁵⁶ Liv. 1.4.

⁵⁷ Liv. 1.5.

száz ember élt, fából épült szerény kunyhókban.⁵⁸ A települések Latiumban szétszór-
tan egy-egy domb tetején épültek⁵⁹ és általában a magasság, ill. esetenként cölöpke-
rítés biztosította védelmüket. Annyiban viszont indokolt a polisz-fogalom használata,
hogy a 'város', mint fizikai képződmény és az 'állam' mint politikai képződmény egy-
be esett, azzal a korrekcióval, hogy ekkor egyes közösségek még nem állami, hanem
csak állam előtti törzsi-nemzetségi szervezetben éltek. Liviusszal szemben Plutarchos
viszont azzal magyarázza az új város megalapítását, hogy túl sok menekült és rabszol-
ga csatlakozott Romulus és testvére csapatához, akiket az albaiak nem fogadtak be
maguk közé. E körben kifejezetten említi, hogy nem tekintették őket polgártársaknak
és nem engedélyezték a házassági jogot sem.⁶⁰

Megjegyzendő, hogy a korai társadalmakban – Dionüsziosz szerint mind a bar-
bárok, mind a görögök között⁶¹ – élelmiszerhiány, túlnépesedés esetén vagy vallási
okból áldozatként bűnökért vagy éppen hálaadásként a széles körben ismert volt az a
túlélési technika, ami szerint ilyenkor önkéntes alapon vagy kijelölés útján a lakosság
egy része – általában fiatal férfiak – elhagyták a közösséget és megpróbáltak új helyen
letelepedni.⁶² Ezek kezdetben általában zsákmányolásból éltek nem lévén saját földte-
rületük, amin gazdálkodhattak volt.⁶³

Ákár egy eleve heterogén kisebb csoport alapította Rómát, akár egy nagyobb, egy
adott településből kiszakadó csoport, azt tényként elfogadhatjuk, hogy számuk cse-
kély volt még a környező kis települések szintén csekély lakosságszámához képest
is, ezért elemi érdekük volt a túlélés érdekében minél több harcos felvétele ebbe az új
társadalomba.

Az első erre tett intézkedést az alapító (Romulus) nevéhez fűzi a hagyomány: aki
egy ún. menedékhelyet (*asylum*)⁶⁴ létesített a Capitolium dombon,⁶⁵ két szent liget
(*lucus*) között, vagyis szakrális védelmet alapított a menekültek számára. Ez az in-
tézmény is széles körben ismert volt az antikvitásban, jogi jelentősége pedig az volt,
hogy az ide érkező és menedéket kérőt a közösség automatikusan befogadta tagjai
közé. Nem vizsgálták korábbi előéletét, nem firtatták honnan és miért menekült és
főleg nem adták ki annak a közösségnek ahonnan menekült.⁶⁶ Ennek különösen an-

⁵⁸ Ezek vagy nádfedéllel borítottak (Dion. 1.79.11.) vagy sátor alakúak voltak, amikor a tető egyben a falat is képezte. Erre utal a *tectum* egyik jelentése, amikor nemcsak a tetőt, hanem a tető alatt álló egész épületet is jelentette: Liv. 5.53.8. „*Si tota urbe nullum melius ampilusve tectum fieri possit quam casa ilya conditoris est nostri*”; Corn. Nepos 25.13.2.: „*...ipsum enim tectum antiquitus constitutum...*” XII tab. 7.3/b.: „*Tuguria a tecto appellantur.*”

⁵⁹ Dion. 1.12.1.

⁶⁰ Plut. Romulus 9.2.

⁶¹ Dion. 1.16.1.

⁶² Dion. 1.16.1.–4.

⁶³ Dion. 1.16.4.

⁶⁴ Bár az erre használt kifejezés több forrásban (Liv. 1.8., Dion. 2.15.3–4., Plut. Romulus 9.2.–3.) is meg-
jelenik, másutt azonban nem használják, az *Asylum* mint folyónév, földrajzi névként ismert még. Vö.
Plin. N.H. 6.31. (135) „*praeter Asylum Persarum venientem*”

⁶⁵ Liv. 1.8., Dion. 2.15.3–4., Plut. Romulus 9.2.–3.

⁶⁶ Plut. Romulus 9.2.–3.

nak ismeretében van kiemelt jelentősége, hogy a vérségi kapcsolaton alapuló törzsi-nemzetségi társadalmakban a kívülről, az idegen alapvetően ellenségnek számított és így védelemre, befogadásra nem is tarthatott igényt. Bár más okok miatt, de a római jogban is sokáig az idegen és az ellenség szinonim fogalmak voltak! Itt rögtön felmerül egy gyakorlati és a történetírók által nem tárgyalt probléma: hogyan jutott el a menedékkérő a védelmet jelentő szent helyig, ami itt az egyik legvédhetőbb – bár az ekkor még nem vagy csak csekély mértékben volt lakott – Capitolium dombon volt?⁶⁷ Mivel minden idegen alaphelyzetben ellenségnek számított, ez csak úgy képzelhető el, hogy a menedéket kérő valamilyen elfogadott jelzéssel jelezte ezen szándékát és így volt biztosított számára a szentély elérése, onnantól pedig már szakrális védelem alatt állt. A menekült a menedékjog igénybevételével, mint ráutaló magatartással, egyben elfogadta az új közösség szabályait is, tehát alá is vetette magát annak. Ez a megoldás mindkét félnek jó volt: a közösség egy újabb fővel (harcossal) gyarapodott, a menekült élete pedig biztonságba került. A menedékhely nyilvánvalóan az új államalakulat jogi aktusa volt, a források szerint ez egyértelműen a király döntése volt, célja pedig a hadra fogható lakosság számának növelése.⁶⁸ A menekülteknek polgárjogot és arányos részt ígért a zsákmányból.⁶⁹ Ezt a korábban érkezett „alapító atyáknak” tudomásul kellett venniük, bár ez a zsákmányrészüket csökkentette, de mivel nekik is biztonságosabb volt egy nagyobb csapatban harcolni, ezért nekik is érdekük volt a létszám növelése, így ezt a rendelkezést ekkor még minden további fenntartás nélkül elfogadták. Livius szerint: „Ez volt a Város első, nagyságához illő gyarapodása.”⁷⁰ Ami az én értelmezésemben a fentiek alapján egy nagyon kis létszámú közösség csekély gyarapodását jelenti. Ezt alátámasztja Plutarchos is, aki szerint ez az első növekedés idején a házak (családok) száma még nem érte el az ezret.⁷¹ Tehát az eredeti alapítók „tömegét” legfeljebb néhány száz főre becsülhetjük csak és a szabad bevándorlás idején érte ez el a mágikus ezer főt, értve az alatt a családfelek számát. Ezzel szemben Dionüsziosz az alapításkori 3000+300 fős hadsereg rövid idő alatti megnövekedését írja 46000 gyalogosra és 1000 lovasra,⁷² amit azonban elvethetünk, mivel ekkora sereget csak több évszázad múlva tudott Róma kiállítani.⁷³

⁶⁷ Bár az eredeti település csak a Palatinusra terjedt ki, (Gell. N.A. 13.14.2.) így a Capitolium ezen kívül állt.

⁶⁸ Dion. 2.15.3.

⁶⁹ Dionüsziosz csak az elfoglalt földet említi (Dion. 2.15.4.), de ekkor a zsákmányt inkább ingóságok képezték, a terület megtartása csak később vált lehetségessé. Szintén elvethetjük a colonia alapítást ebben az időben az is a későbbi gyakorlat visszavetítése. (Dion. 2.16.2.)

⁷⁰ Liv. 1.8.

⁷¹ Plut. Romulus 9.3.

⁷² Dion. 2.16.2.

⁷³ A későbbi serviusi hadseregreform lényege az volt, hogy a 6000+600 fős hadsereg létszámát 18.000+1800-ra növelte a királyi kliensek felvételével a hadrendbe (Liv. 1.43.). A második pun háború idején a *cannae*-i csatára készülve állítottak fel 8 *legiot*, egyenként 5000 gyalogossal és 300 lovasal, ami így 40.000 gyalogost és 2400 lovast jelentett. A szövetségesekkel együtt mindegy 87200 főt sikerült kiállítani Livius szerint. Liv. 22.36.

Livius szerint Romulus az első bevándorlási hullám után, amikor már nem kellett attól tartania, hogy a közösség csekély létszámú, jelölte ki a száz szenátort.⁷⁴ Hozzá hasonlóan Plutarchos is a korai időkre, de ő már a 3000 fős legio felállítását követően teszi ugyanezt,⁷⁵ ami viszont álláspontom szerint ellentmond nemcsak Liviusnak, de a fejlődés logikájának is.

Mivel a szenátus ekkor a király tanácsadó szerve volt, ezért az ő bizalmasai kerültek ide, ami az alapítási elmélet szerint nem a nemzetségfőket jelenti, mivel azok ekkor nem léteztek, hanem a király tényleges bizalmasait. Álláspontom szerint a szenátus tagjaivá a király az eredeti csapatának tagjait vagy legfeljebb még a legkorábban csatlakozottak közül egyeseket választhatott ki. Ez azért logikus, mivel csak őket ismerte korábban, tehát csak velük lehetett szó bármiféle bizalmi viszonyról, ami nem volt elmondható a később érkezett ismeretlen ismeretlenekkel kapcsolatban. Sajnos azt nem tudjuk, hogy ez a szabad bevándorlás lehetősége meddig is tartott, de azt igen, hogy ez egy idő után felfüggesztésre került és a rómaiak azután már nem fogadtak be maguk közé válogatás nélkül bárkit. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a bevándorlást ezzel lezárták tekinthetnénk!

A második nagy bevándorlási hullám a szabin nők elrablásához kapcsolódik, amit Dionüsziosz és Plutarchos egyaránt szükségszerűnek tartott a házasságkötési jog hiánya miatt,⁷⁶ ezért folyamodtak a rómaiak a javak megszerzése során már kialakult gyakorlathoz, az erőszakhoz. Livius erre nem jelölt meg konkrét időpontot, de azt Romulus uralkodásának idejére tette, tehát mindenképp az alapítás korai fázisának idejére. Plutarchos ugyanakkor azt egy igen korai időre, mindössze a város alapításától számított negyedik hónapra tette Fabius Pictor alapján,⁷⁷ akit egyébként Livius is forrásként felhasznált, de ezt az időpontot megjelölést mégsem vette át. Dionüsziosz viszont több nem nevesített forrása alapján a Romulus uralkodásának az első évét, míg Gellius alapján a negyediket jelöli meg.⁷⁸ A konkrét időpont nyilván nem ellenőrizhető, a források sem egyeznek, de az egyértelmű, hogy ez a probléma az alapítás után nagyon hamar nyilvánvalóvá kellett, hogy váljon. Az alapítók ugyanis, ha nem is kizárólagosan, de minden bizonnyal nagyrésztől férfiak voltak,⁷⁹ mivel ebben az időben a nőknek csak egy közösség tagjaiként volt esélyük a túlélésre, tehát ők önként biztosan nem hagyták el a közösségüket. Plutarchos szerint a későbbi bevándoroltak közül is csak kevésnek volt felesége és mivel az alapítók a környéken szedett-vetett gyűlevészeknek számítottak, így nem volt esélyük, hogy a környékbeli településekből feleséget találjanak maguknak.⁸⁰ Ezen a férfi túlsúlyon segített a nőrablás, aminek fő célja a nemek természetes arányának a helyreállítása és ezzel a társadalom

⁷⁴ Liv. 1.8.

⁷⁵ Plut. Romulus 13.1.

⁷⁶ Dion. 2.30.2., Plut. Romulus 9.2.

⁷⁷ Plut. Romulus 14.1.

⁷⁸ Dion. 2.31.1.

⁷⁹ Dionüsziosz utal arra (Dion. 2.30.6.), hogy az elrabolt hajadonokat a király a nőtlen férfiak között osztotta szét, ami feltételezi, hogy voltak házások is, de ezek száma nem lehetett túl sok.

⁸⁰ Plut. Romulus 14.2.

önreprodukciójának biztosítása volt. A történet jól ismert és happy enddel végződött: bár Livius szerint is „jogtalan” volt a szabin nők elrablása, mégis ez vezetett Róma következő tömeges népesség növekedéséhez: nemcsak az elrabolt hajadonok, de azok családjainak befogadásával is nőtt a lakosság. Ezzel tehát mind az akkor ott élő lakosság száma megnőtt, mind pedig a belső utánpótlás lehetősége is megteremtődött.

Érdekes azonban, hogy a történetírói hagyomány alapján ez a bevándorlás valójában két időben jól elkülöníthető hullámban történt: először a nőrablásban közvetlenül érintett település vagy települések lakói próbálták katonai erővel visszaszerezni elveszített tagjaikat, mivel Tatiust a legjelentősebb szabin királyt ekkor még nem tudták ügyüknek megnyerni. Livius és Dionüsziosz egyaránt három települést említenek név szerint (*Caenia*, *Crustumerium*, *Antemnae*).⁸¹ Dionüsziosz szerint mindháromból raboltak el a rómaiak hajadonokat,⁸² a Líviuszi szövegből azonban az derül ki, hogy ezek közül csak az első lehetett közvetlenül ebben érintett, míg a másik kettő csak egyéb okból (ami lehet például vérrokonság, szövetségi kapcsolat) nyújtott, de csak vonakodva segítséget.⁸³ Dionüsziosz szerint ugyan mindhárman együtt akartak támadni, de végül csak *Caenia* serege támadt először,⁸⁴ amit ő a többiek késlekedésével magyaráz. Ha elfogadjuk, hogy csak egy település lakói támadtak, akkor ez felveti az elrabolt nők számának újragondolását is. Itt is két történetírói hagyomány létezik: az egyik szerint ténylegesen mindösszesen harminc volt az elraboltak száma,⁸⁵ ami megfelel annak a hagyománynak, miszerint a curiák ezekről a nőkről kapták a nevüket.⁸⁶ Ezt a magyarázatot azonban a történetírók bár megemlítik, de általában mégsem fogadják el.⁸⁷ Livius egyértelműen elveti, anélkül azonban, hogy azt indokolná.⁸⁸ Plutarchos szerint ez azért nem fogadható el, mert sok név nem személynév, hanem valójában földrajzi név.⁸⁹ A Plutarchos által közölt másik magyarázat szerint azonban mégis lehetséges ez a szám, mivel e szerint a nőrablás igazi célja nem a női nem megfelelő arányának biztosítása volt Rómában, hanem Romulusnak volt csak szüksége egy háborús okra. Ezt a magyarázatot azonban ő valószínűtlennek tartja és elveti a női nem hiánya miatt⁹⁰ és bár nem foglal határozottan állást, de inkább hajlik a korábbi szerzők, Valerius Antias 527 ill. Iuba 683 főben megjelölt nagyobb létszámához.⁹¹ Dionüsziosz pedig ezen utóbbi legnagyobb számot fogadja el, ami arra utal, hogy ugyanazt a forrást tekintette hitelesnek, mint később Plutarchos. Ezen két nagyobb számadat egész jól megfelel a kezdeti kb.

⁸¹ Liv. 1.10., Dion. 2.32.2.

⁸² Dion. 2.32.3.

⁸³ Liv. 1.10.

⁸⁴ Dion. 2.33.1.

⁸⁵ Plut. Romulus 14.1.

⁸⁶ Liv. 1.13., Cic. rep. 2.8. (14)

⁸⁷ Dion. 2.47.4.

⁸⁸ Liv. 1.13.

⁸⁹ Plut. Romulus 20.2.

⁹⁰ Plut. Romulus 14.1.

⁹¹ Plut. Romulus 14.6.

ezer fős férfi lakosság számának.⁹² Álláspontom szerint a harmincas létszámot, mint túl csekély számot elvető történetírókat egyrészt befolyásolta a későbbi város nagysága, másrészt nem vették figyelembe forrásaikat, holott abból dolgozva írták le a két hullámban való bevándorlást ezzel kapcsolatban! Ez alapján én azt is el tudom fogadni, hogy a tényleges nőrablás csak egyetlen kis települést érintett, ahol a harmincas létszám nem eltúlzottan csekély és a nagyobb növekedés már csak a későbbi harcok után a szabinok részére biztosított önkéntes betelepüléssel valósult meg, ekkor sor kerülhetett tömeges házasságkötésekre is, amiből eredhet a több százas létszám megőrződése.

A történetírók szerint ugyanis *Caenia* volt a legjobban érintett, oly annyira, hogy egyedül is vállalta a támadást, de vereséget szenvedett, sőt ezen közösség vezére (királya) Arcon Romulus kezétől holtan is maradt a csatatéren,⁹³ fegyverzetét pedig Romulus Jupiternek ajánlotta fel (*spolia opima*)⁹⁴ ezzel is újabb hagyományt teremtve. Az, hogy a kis közösség felvállalta az azonnali harcot szövetségesei bevárása nélkül is, nyilvánvalóan a helyzet sürgősségére utal. Csak ez után támadott a másik két település is, de ők is vereséget szenvedtek, viszont a legyőzöttek bevándorolhattak Rómába.⁹⁵ Érdekes, hogy Livius szerint ez a bevándorlás még nem volt kötelező, tehát az érintettek ekkor még szabadon választhattak, ami megfelel a korábbi menedéjogi gyakorlatnak, de élesen eltér a későbbi lakosság számot növelő technikának, a kötelező beköltöztetésnek! Livius szerint ezzel a lehetőséggel leginkább az elrabolt nők szülei és rokonai éltek,⁹⁶ így ezzel ismét nőtt a hadra fogható férfi lakosság létszáma is. Dionüsziosz is önkéntes betelepülésről beszél, amit viszont kiegészít azzal, hogy a legyőzött településekre, mint kolóniákba Romulus 300-300 férfit küldött,⁹⁷ ez utóbbi azonban csak a későbbi gyakorlat visszavetítése. Plutarchos viszont már a kötelező betelepítésről beszél, ami szintén a későbbi gyakorlat visszavetítése.⁹⁸ Szerinte Romulus kiosztotta az ezzel a háborúval megszerzett földterületet a rómaiak között, de kivette a hadizsákmány alól az elrabolt nők szüleinek földjeit, azokat érintetlenül hagyta.⁹⁹

Ez után viszont a többi szabin településnek mégiscsak sikerült az egységet létrehozni, amit az is bizonyít, hogy Tatiusz sikeres támadásával átmenetileg a Capitoliumot is el tudták foglalni,¹⁰⁰ ami ekkor azonban még nem Róma szíve volt, hanem csak az egyik a több domb közül.¹⁰¹ Végezetül azonban – a hagyomány szerint az elrabolt

⁹² Dion. 2.30.6.

⁹³ Plut. Romulus 16.3, 16.7.

⁹⁴ Ez a hadvezér által párbajban megölt ellenséges hadvezér testének megfosztása a hadi felszerelésétől és ez utóbbi felajánlása Jupiter részére. Ez azonban a fentiek miatt csak ritkán fordulhatott elő, Livius csak három esetét ismeri: Romulus (Liv. 1.10.6.), A. Cornelius Cossus (Liv. 4.20.3.), M. Claudius Marcellus (Liv. per. 20.), Dion. 2.34.4.

⁹⁵ Liv. 1.11.

⁹⁶ Liv. 1.11.

⁹⁷ Dion. 2-35-6., 2.36.1.

⁹⁸ Plut. Romulus 17.1.

⁹⁹ Plut. Romulus 17.1.

¹⁰⁰ Liv. 1.11.–12.

¹⁰¹ Gellius szerint az eredeti pomerium még csak a Palatinus dombot ölelte köre. Gell. 13.14.

nők közbelépésre – a két sereg kibékült és egyesítették erejüket.¹⁰² Az, hogy Livius szerint a nők már gyermekeikre is hivatkoztak, azt támasztja alá, hogy erre a csatára kb. kilenc-tíz hónappal az elrablás után került sor. Ez életszerű is, mivel előbb a három település szövetsége indított háborút, majd ezek legyőzése után került sor a szabin szövetség létrehozására, majd a támadására, ami valóban igénybe vehetett ennyi időt. A békekötéssel a szabin sereg tagjai és a még csatlakozni akarók ekkor is megkapták az önkéntes beköltözés és ezzel az egyenjogúság lehetőségét.¹⁰³ Ezzel a történetírók szerint megkettőződött a város lakossága,¹⁰⁴ ami – még ha ezt számszerűségben nem is fogadjuk el –, mindenképp egy drasztikus növekedést jelentett.

Megállapíthatjuk tehát, hogy előbb egyetlen a közelben fekvő falu lakosságának, majd egy nagyobb szabin szövetség tagjainak befogadásával lényegében duplájára nőtt a Róma lakosságának a száma.¹⁰⁵ A szabinok tömeges befogadásával nőtt meg az eredeti 3000 fős hadsereg 6000 főssé. Ennek azonban ellent mond Livius és Cicero, akik szerint ekkor került kialakításra a 30 curia is,¹⁰⁶ ami azonban a 3000 fős hadsereg felállításához már korábban szükséges volt. Velük szemben Dionüsziosz Halikarnasszosz is korábban teszi a 30 curia kialakítását¹⁰⁷ és ő egészen a városalapítás idejére teszi a 3000 fős gyalogság és a 300 fős lovasság meglétét is.¹⁰⁸ Ő az első két legyőzött szabin település lakóinak felvételéhez kapcsolja a hadsereg megduplázását 6000 főre,¹⁰⁹ ami viszont előrevetítés, mivel erre ténylegesen csak később, a Tatiusszal között béke után kerülhetett sor. Két-három kisebb település legyőzése és beolvasztása ugyanis eltörpült a szabin szövetség tagjainak tömeges felvételéhez képest, így a népesség és a hadsereg megduplázása ezen bevándorlási hullám második részéhez köthető. Plutarchos is időben előbbre, a város alapítása idejére teszi a 3000 fős hadsereg felállítását¹¹⁰ és csak ez utánra a szabin nők elrablását,¹¹¹ majd ez utánra a hadsereg megduplázását 6000 gyalogosra és 600 lovasra.¹¹² Ez beleillik ugyan fejlődés logikájában, viszont túl gyors Plutarchos saját kronológiájához képest: szerinte ugyanis a szabin nők elrablása mindössze négy hónappal az alapítás után történt, ami valószínűtlenné teszi, hogy az alapítók és a menedékjog alapján bevándorlók létszáma ennyi idő alatt elérte a 3000 fős hadsereghez szükséges mértéket. Ezért én szabin nők elrablását az alapítás után csak későbbre, a Dionüsziosz szerinti 1-4 év távlatába helyezem, amikor a római hadsereg elérhette ezt a létszámot. Azt tehát, hogy az első hullámban érkező szabin harcosok hányan lehettek, csak találgatni lehet, de ha a római

¹⁰² Liv. 1.13.

¹⁰³ App. 1.5.

¹⁰⁴ Liv. 1.13., Plut. Romulus 20.1.

¹⁰⁵ Liv. 1.13.

¹⁰⁶ Liv. 1.13., Cic. rep. 2.8.(14)

¹⁰⁷ Dion. 2.47.3.

¹⁰⁸ Dion. 2.2.4.

¹⁰⁹ Dion. 2.35.6.

¹¹⁰ Plut. Romulus 13.1.

¹¹¹ Plut. Romulus 14.1.

¹¹² Plut. Romulus 20.1.

harcosok számát a szabinok befogadása előtt 3000 fő körülinek elfogadjuk, akkor egy 500, legfeljebb 1000 fős növekedés fogadható el három település lakosainak befogadásával, ezt növelte aztán további 2000-2500 fővel a szabinok fő tömege, így életszerű és elfogadható az a történetírói állítás, miszerint a szabinokkal megduplázódott Róma lakossága és hadereje.

Ez után némi átmeneti idő következett, ami Plutarchos szerint öt év volt,¹¹³ amikor a római király (Romulus) és a szabin király (Tatius) együtt uralkodott és előbb külön-külön 100-100 fővel, majd összevontan a 200 fővel együtt tanácskoztak,¹¹⁴ majd a vezetés Tatius halála után ismét egy kézben (Romulus) egyesült. A szenátus kétszáz főre emelése is a lakosság szám megduplázódását támasztja alá. Ugyanakkor az antik források e tekintetben is ellentmondásosak, pedig a szenátus létszámának alakulása növekedés egyik jó mércéje.

A szenátus kezdeti létszáma a forrásokban száz fő volt, Livius szerint maga Romulus jelölte ki őket,¹¹⁵ indoklása szerint azért pont százat, mert vagy ennyit is elegendőnek tartott erre, vagy mert nem talált több erre alkalmas személyt.¹¹⁶ Ennek a kettős lehetőségnek az említése azonban azt mutatja, hogy az antik író bizonytalan, vagyis ezt nem a forrásai alapján, hanem saját kútfőből írta. Dionüsziosz viszont egy ennél bonyolultabb kiválasztási technikát ír le: szerinte csak egy főt jelölt ki maga a király, aki egyben távollétében a helyettese is volt a városban, majd minden tribus választott további 3-3 főt, majd minden curia még 30-30 főt.¹¹⁷ Tehát így egy tag kinevezéssel, míg 99 tag választással került be a testületbe. Ez a megoldás nem zárható ki bizonyossággal, de nem is valószínű, mivel az események logikájába jobban beleillik a király közvetlen döntésén alapuló kinevezés. Álláspontom szerint az antik szerző megpróbálta logikusan megindokolni a százas létszámot és gondolati úton jutott erre a megoldásra, nem pedig a forrásaiból. Az alapítás után Livius szerint a latin-szabin királyok idején nem történt változás a létszámban és csak Tarquinius, az első etruszk király növelte meg azt további 100 fővel,¹¹⁸ amit általában a 200 főre történő emelésként szokásos elfogadni, például az alapján hogy Cicero a létszám megduplázásáról ír.¹¹⁹ Ez azonban nem következik liviusi forráshelyből, a történetíró ugyanis csak egy 100 fős emelésről beszél, ami csak akkor vezet 200 fős létszámhoz, ha időközben nem történt további emelés! Plutarchos ugyanis, bár az eredeti 100 fős létszámmal egyetért¹²⁰ azonban ezzel és önmagával is ellentmondásban egy helyen a szabin nők elrablása utáni időhöz köti a szenátus létszámának megduplázását száz főről kétszázra,¹²¹ míg

¹¹³ Plut. Romulus 23.1.

¹¹⁴ Plut. Romulus 20.4.

¹¹⁵ Liv. 1.8.7. „Centum creat sanatores”

¹¹⁶ Liv. 1.8.

¹¹⁷ Dion. 2.12.2.

¹¹⁸ Liv. 1.35.

¹¹⁹ Cic. rep. 2.20.(35)

¹²⁰ Plut. Romulus 13.1.

¹²¹ Plut. Romulus 20.1. itt ugyan patriciusokról beszél, de ez a létszám alapján is csak a szenátusra vonatkozhat.

egy másik helyen¹²² meglepő módon mégis csupán 150 szenátorról beszél Romulus halálakor! Az eltérés oka lehetne egyszerű tévedés is, de az inkább azzal magyarázható, hogy a Párhuzamos életrajzok két különböző könyvének megírásakor a szerző eltérő forrásokat használt és ezekre vezethető vissza a számszaki eltérés. Ezt igazolja közvetetten Dionüsziosz is, aki ugyan szintén 100 főt ad meg a kezdeti létszámra,¹²³ és ő is további 100 fő felvételét fogadja el, de egyben utalva hogy ez a történetírók többségi álláspontja és megemlíti a kisebbségi álláspontot is: ami csak 50 főben jelöli meg a létszámnövekedést.¹²⁴ Ebből egyértelmű tehát, hogy a történetírók által felhasznált források között ellentmondás van és az is kiderül, hogy van utalás egy (közbenső) 50 fős emelésre is.

Nem tudhatjuk tehát biztosan, hogy az eredeti száz főről hogyan történt a növekedés: ha elfogadjuk, hogy a szabinokkal való kiegyezéssel duplájára, kétszázra növekedett, ez esetben a későbbi növekedést állító forrásokat kell elvetnünk: tehát vagy nem az etruszk királyok idején növekedett kétszázra, vagyis akkor vagy egyáltalán nem növekedett vagy már akkor háromszázra növekedett, ez utóbbi esetben viszont el kell vetnünk a köztársaság elején történt újabb növekedést, amivel az elfogadott háromszáz létszámot elérte.¹²⁵ Ez utóbbival kapcsolatban azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy míg Livius a Tarquinius általi emeléskor nevesíti a 100 fős növekedést,¹²⁶ addig a köztársaság elején csak annyit ír, hogy Brutus, mint consul a megfogyatkozott szenátus létszámát 300 főre egészítette ki!¹²⁷ Itt nem ír tehát kifejezetten emelésről, csak kiegészítésről, amit lehet úgy is érteni, hogy kétszázról háromszázra növelte a létszámot, de lehet úgy is, hogy a létszám már korábban elérte a háromszáz főt és ő csak erre egészítette ki azt!

Elfogadhatjuk ugyanakkor azt a verziót is, hogy eredetileg csak ötven fő volt a szenátus létszáma, amiről viszont nincs forrásunk, hacsak Dionüsziosz egy bizonytalan utalását nem fogadjuk el az alapítók trójai eredetű ötven családjára.¹²⁸ Ez viszont megfelelne a kezdeti csekély létszámnak és az növekedett volna meg duplázással százra és a szabinokkal, majd az etruszk királyok idején újabb duplázással kétszázra és a köztársaság elején egy újabb 50%-os emeléssel háromszázra. Ez azért logikus feltételezés, mivel a királykori lényeges lakosságszám változások itt is megjelennek és azok duplázással járnak és megőrzi a köztársaság elejére tett emelést is; hibája azonban, hogy a kezdeti létszám és az első duplázás forrásokkal nem alátámasztott.

A számról 150 fős létszámra való emelés nyilvánvalóan nem illik ebbe a sorba, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne képzelhető el egy kétlépcsős emelés, ami csak rejtve őrződött meg a forrásokban. E szerint százzal előbb csak 150 főre nőtt a létszám az első három sabin település csatlakozásával, majd ez nőtt tovább 200 főre a többi

¹²² Plut. Num. 2.6.

¹²³ Dion. 2.13.1.

¹²⁴ Dion. 2.47.1.–2.

¹²⁵ PÓKECZ-KOVÁCS i. m. 33.

¹²⁶ Liv. 1.35.

¹²⁷ Liv. 2.1.

¹²⁸ Dion. 1.85.4.

szabin közösség felvételével. Ez megfelel annak az aránynak, ami szerint a szabinok felvétele megduplázta a lakosságot, viszont továbbra sem oldja meg az etruszk király általi ill. a köztársaság eleji emelés kérdését, a kétszázról 300 főre.

Végezetül elképzelhető még az is, hogy az eredeti száz fő a szabinokkal összességében csak százötvenre nőtt és az etruszk király ezt csak ötvennel növelte meg, így lett az kétszáz. Ez megoldaná a későbbi emelések problémáját, azonban elmentmond annak, hogy a szabinok közel azonos létszámban lehettek népesség és a hadsereg létszámának megduplázása alapján, ami alapján a szenátusban is azonos súllyal lett volna indokolt szerepelniük.

A fentiek alapján én azt fogadom el legvalószínűbbnek, hogy az eredeti százás létszám a szabinok befogadásakor időben egymás után szorosan, de mégis jól elkülöníthetően két lépcsőben ötven-ötven fővel kétszázra nőtt, majd a Tarquinius alatti emeléssel háromszázra és Brutus csak a zűrzavaros időszak miatt megfogytakozott létszámot állította helyre. Ez a megoldás megfelel a források többségének és beleillik a sorozatos emelések logikai láncába egyaránt.

Szintén ellentmondásos a három törzs (*tribus*) kialakítása is: azon történetírói hagyománnyal szemben, miszerint arra csak a szabinok befogadása után került sor,¹²⁹ logikusnak inkább az tűnne, hogy mindhármát már akkor létrehozták, amikor a 3000 fős hadsereg kialakult, tehát még a szabinok befogadása előtt. Azt azonban elvethetjük, hogy mindegyik – mint Dionüsziosz Terentius Varro nyomán írja – rögtön az alapítás idején sor került volna,¹³⁰ mivel ekkor még nem volt meg ehhez a szükséges létszám. Zavaró lehet azonban a *tribusok* elnevezése, ami etruszk eredetre utal.¹³¹ Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az elnevezések alapján egy időbeli kialakulási sorrendet¹³² is feltételezhetünk: ez egyik (*Ramnes*) Romulusról, tehát az alapítóról kapta a nevét, ebbe kerülhettek az eredeti alapítók, a második (*Tities*) Tatiusról, a szabin királyról, ide kerülhettek később felvett szabinok, míg a harmadik (*Luceres*) ide kerültek volna a menedéket keresők ill. leszármazói. Érdekes, hogy a forrásokban található elnevezések enyhén eltérnek, kivéve a Luceresnél, ami minden forrásban azonos! Ez a történetírók szerint menedékhelyként kijelölt területet övező szent ligetéről (*lucus*=szent berek, *liget*) kapta a nevét.¹³³ Ide érkezett a menekült és ennek igénybevételével nyilvánította ki, hogy az új közösség részévé kíván válni. A hely kiválasztása és annak környezete utal arra is, hogy ekkor a Capitolium nem, vagy csak csekély mértékben volt lakott, a

¹²⁹ Cic. rep. 2.8.(14), Livius azonban nem említi a három *tribust*, csak a 30 *curiaról* ill. a 3 lovas *centuriáról* ír. Liv. 1.1.3.

¹³⁰ Dion. 2.7.2.–4., 2.47.3. Szintén el kell vetnünk az ekkori népesség patriciusokra és plebejusokra való felosztását (Dion. 2.8.1.–4.), mivel a plebejusok sokkal később érkeztek Rómába.

¹³¹ ZLINSZKY i. m. 35.; PÓKECZ-KOVÁCS i. m. 18. „s bár a nevek etruszk hangzásúak, eredetük a latin időkre nyúlik vissza” Livius ugyanakkor ezeket csak a lovas *centuriák* neveiként említi ezeket (Liv. 1.36., ill. kis eltéréssel Liv. 1.13.)

¹³² ZLINSZKY i. m. 35. „A három törzs [...] röviddel egymás után alakult ki”

¹³³ Liv. 1.8.5. „*locum qui nunc saeptus escendentibus inter duos lucos est*”, Plut. Romulus 20.2. aki idézi is az erre használt latin kifejezést görög átíratban (*loukous*). Kivételként csak Cicero eredezteti azt egy személynévről, Romulus háborúban elesett szövetségéséről. Cic. rep. 2.7.(14)

korai lakosság inkább a Palatinuson húzódott meg, itt állt Romulus kunyhója is a hagyomány szerint.¹³⁴ Időben azonban e két utóbbi kialakítási sorrendje inkább fordított lehetett, valószínűleg előbb alakították ki a menedékkérők szervezetét és csak utóbb a szabinokét. De nem zárható ki az sem, hogy mindez a rendszer csak utólag, a fejlődés ezen szakaszának lezárásakor, tehát a szabinok befogadásakor egyszerre alakult ki.

Ez viszont ellentmond a fent vázolt társadalmi szervezet, hadsereg és szenátus létszámának ill. ezek bővítésének: eszerint a szabinok befogadásakor a tribusok és a 30 curia rendszere már kialakult, akárcsak a hadsereg 3000 fős (+300 lovas) és szenátus 100 fős létszáma is és ezekhez képest új szervezet már nem alakult ki, csak a létszámot duplázták meg mindenütt. Ezt a hirtelen növekedést, tehát a duplázást támasztja alá, hogy a katonai szervezet ekkor nem került strukturálisan átszervezésre, tehát nem tudunk egy folyamatos növekedést igazoló 4., majd egy 5., és egy 6. törzs és annak megfelelő szervezet kialakításáról, hanem a hagyomány a korábban kialakult keretet őrizte meg és csak a létszámot kétszerezte meg. A hadsereg létszámát a hagyomány szerint ekkor a 3000-ról 6000 főre növelték,¹³⁵ vagyis innentől Róma már ennyi fegyverest tudott egyszerre egy-egy hadjáratra kiállítani. Ezt az elfogadott nézet szerint úgy érték el, hogy családonként most már nem egy, hanem két harcos kiállítását követelték meg.¹³⁶ Ez azonban csak úgy képzelhető el, hogy vagy egy-egy *curia*-n belül megduplázták a családok számát, vagy egy-egy befogadott szabin család, mint *cliens* kapcsolódott volna egy-egy római családhoz és így adtak volna ki a két katonát. Nincs azonban sem arra forrásunk, hogy a *curiákban* megduplázták volna a családokat, de arra sem forrásunk, hogy a szabinok „másodrendű” polgárok lettek volna tehát, hogy egy ilyen alárendeltségi kapcsolatba kerültek volna, ami egyébként ellentmond az egyenlőség alapján kötött kibékülés történetíró hagyományának is.

A fentiek alapján én a szabinok betelepedéséhez, mint relatív időhöz tudom kötni a szabad bevándorlás lehetőségének megszüntetését is, mint legkésőbbi időpontot, mivel ez a megnövekedett népesség már elegendő lehetett a kezdeti a szűk terület benépesítéséhez. A történetírók következetesen abban, hogy ez a befogadás megdupláztatta a lakosságszámot.¹³⁷

Ez után a további lakosságszám növekedés alapvetően két úton történhetett: a polgárjog megszerzésével vagy anélküli betelepüléssel. Mivel azonban a katonai szolgálatot ebben a korai időben csak polgárjoggal rendelkező férfiak láthatták el, így a katonai ütőerő szempontjából csak az elsőnek van jelentősége. A második lehetőség csak a gazdasági potenciált növelte: ide tartoztak a patrícius kliensek, akik a megélhetés reményében vándoroltak be Rómába és egy-egy patrícius gazdaságában, annak védelme alatt dolgoztak és kaptak ellátást, a többi rómaival szemben a patríciusuk védte meg őket, saját patrónusukkal szemben pedig egy szakrális védelmet kaptak

¹³⁴ Liv. 5.53.8. „*Si tota urbe nullum melius ampilusve tectum fieri possit quam casa ila conditoris est nostri*”

¹³⁵ Dion. 2.35.6., Plut. Romulus 20.1.

¹³⁶ ZLINSZKY János: *Ius publicum (Római közjog)*. Budapest, Osiris-Századvég, 1994. 26.

¹³⁷ Plut. Romulus 20.1.

az államtól.¹³⁸ Ezt a módszert vették át lényegében az etruszk királyok is, akik a középítkezésekhez idegen szabad munkaerőt telepítettek be Rómába, akikből aztán majd a köztársaság idején a plebejus réteg kialakult. További külső munkaerő bevonását jelentette a patriarchális rabszolgotartás, az elfogott hadifoglyokat ugyanis, amíg ki nem váltották őket, egy-egy római polgár őrizte és dolgoztatta, ez azonban ebben az időben még csak időleges rabságot jelentett fő szabály szerint tartókat csak azoknak, akiket végül nem váltottak ki.

A polgárjog megszerzéséhez ezután két út vezetett: egyes kiemelkedő polgároknak polgárjog adományozása, ami adott esetben kiterjedhetett egész családjukra, sőt nemzetségük tagjaira is, így ez az „egyedi” adományozás akár több ezer egyidejű ember felvételét is jelenthette, mint például Appius Claudius¹³⁹ esetében. A másik út egész közösségek felvételét jelentette, de az ősi időkben mindkettőnek a feltétele a Rómába való beköltözés volt.

Az egyéni bevándorlásra a menedékhely megszüntetése után nem találunk feljegyzett példát a királykorban, hacsak az első etruszk király bevándorlását nem tekintjük ezen folyamat részének.¹⁴⁰ Bevándorlásra majd csak a köztársaság elején találunk példát,¹⁴¹ ekkor vagy egyes személyeket¹⁴² vagy akár egész nemzetségeket¹⁴³ vagy egyes csoportokat¹⁴⁴ fogadtak be maguk közé. Ezekre az egyéni adományozásra általában a római állam részére tett szolgálat elismeréseként (pl. hadi tettekért vagy a római politika támogatásáért), jutalomból és csak kivételesen került sor. A polgárjog egyéni adományozásának kezdetben feltétele volt a Rómába való beköltözés, a későbbiekben azonban erre a feltételre már nem találunk utalását. Az önkéntes jelleg azonban végig megmaradt, ismertek példák a felkínált polgárjog visszautasításáról is.¹⁴⁵

Az egész közösség felvétele ebben az ősi időben azt jelentette, hogy Róma a legyőzött államot (falvat) lerombolta és lakóit Rómába költöztette. Ennek első esete a

¹³⁸ XII tab. VIII/21 „PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT SACER ESTO”

¹³⁹ Liv. 2.16., Plut. Publ. 21.9., App. 1.12.

¹⁴⁰ Liv. 1.34.10. „ilyen reményekkel és gondolatokkal eltelve érkeztek meg Rómába, ahol házat vásároltak, s a férfi felvette az L. Tarquinius Priscus nevet.” = „*Has spes cogitationesque secum portantes urbem ingressi sunt, domicilioque ibi comparato L. Tarquinius Priscum edidere nomen.*”

¹⁴¹ Liv. 2.16., Plut. Publ. 21.9.

¹⁴² Liv. 3.29.6. „Azon a napon valamennyi jelenlevő helyeslésével római polgárjogot nyert a tusculumi L. Mamilius.” = „*Eo die L. Mamilio Tusculano adprobantibus cunctis civitas data est.*”, Liv. 27.5.7. „Muttines a római polgárjogot is megkapta a javaslat alapján, amelyet az egyik néptribunus az atyák megbízásából a népgyűlés elé terjesztett.” = „*Muttines etiam civis Romanus factus, rogatione ab tribunis plebis ex auctoritate patrum ad plebem lata.*”, Liv. 27.21.11., ld. még a későbbi gyakorlatra: *lex Valeria de civitate Calliphanae Veliensi danda*, Kr.e. 98, ROTONDI i. m. 334.

¹⁴³ Liv. 10.8.

¹⁴⁴ Liv. 8.11.16. „A campaniai lovagok megkapták a polgárjogot s ennek emlékére érc táblát szögeztek fel Castor római templomában.” = „*Equitibus Campanis civitas Romana data, monumentoque ut esset, aeneam tabulam in aede Castoris Romae fixerunt.*”

¹⁴⁵ Például a praenestei katonák: Liv. 23.20.2. „Vitézségükért felajánlották nekik a római polgárjogot is, de ők ezt nem ohajtották hazájuk polgárjogával felcserélni.” = „*civitate cum donarentur ob virtutem, non mutaverunt.*”

történetírói hagyomány szerinti „anyaváros” Alba Longa lakóival történt, akik beköltöztetésével Livius szerint ismételtlen megkétszereződött a lakosság száma Rómában, egyben a várost is lerombolták büntetésből.¹⁴⁶ Majd következett a hasonló közelségben fekvő Politorium, Tellena és Ficana.¹⁴⁷ Mivel Politorium elfoglalása után azt újra latinok népesítették be, ezért ismételt háború következett, ami végén most már nemcsak a lakosságot költöztették át, hanem az elfoglalt várost is lerombolták.¹⁴⁸ Tellena és Ficana Dionüsziosznál is megjelenik, nála Ficana az a település, aminek lakosságát ugyan átköltöztették, de a települést először megkímélték a rómaiak, de mivel nem sokkal később azt újra benépesítették a latinok, ezért a második elfoglalás után földig rombolták.¹⁴⁹ Livius szerint ezen alkalmakkor sok ezer ember költözött be Rómába, amit azonban nem kell szó szerint elfogadnunk, mindenesetre ismét jelentős növekedést jelent. Ezen lakosokat az Aventinus és a Palatinus közé telepítették le. Livius ezt a továbbiakban nem részletezi, de Plinius szerint Latiumból 53 nép tűnt el nyom nélkül ebben az időben¹⁵⁰ a felsorolásban pedig megemlíti név szerint a fenti városokat is.¹⁵¹ Megállapítható tehát, hogy ez a terjeszkedés rendkívül radikális volt: a legyőzött ellenséget beolvasztották, így lényegében minden ilyen befogadással duplán nőtt Róma ereje: amennyivel nőtt saját ereje ugyanannyival csökkent is a környezetében lévő potenciális ellenségek száma, a növekedés tehát kétszeres volt. Ennek azonban korlátját képezte egy idő után a földrajzi környezet: egyrészt Rómába sem lehetett korlátlan létszámot telepíteni, túl sok lakost nem tudtak volna ugyanis ellátni, másrészt miután az ellenség egyre messzebb került, egy idő után felmerült a római lakosok kiköltöztetése távolabbi, stratégiaileg fontos helyek biztosítására, vagyis a kolonizációval megkezdődött Itália meghódítása. Ehhez kapcsolódott a polgárjog kollektív adományozása, ebben az esetben úgy került egy-egy közösség felvételre a római polgárok köz, hogy már nem kívánták meg ehhez lakóhelyük feladását, mindennapi életükben tehát ez nem jelentett negatív változást.

3. Összefoglalás

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a korai római társadalomról és államról csak csekély forrással rendelkezünk. Ezek közül kiemelkedik a történetírói hagyomány, ami ugyan nem az eseményekkel egykorú, de az a rómaiak kollektív emlékeztén alapult, így az abban leírtakat legalábbis a történetek magjában hitelesnek elfogadhatjuk. A források közötti eltérés oka, hogy a ránk maradt történetírói munkák mára már elveszett korábbi ókori forrásokat használtak. Az ezekben meglévő eltéréseket

¹⁴⁶ Liv. 1.30. Alba Longa, a monda szerinti „anyaváros” kb. 19 kilométerre feküdt Rómától délkeleti irányban, tehát egy pár órás gyaloglással elérhető volt.

¹⁴⁷ Liv. 1.33.

¹⁴⁸ Liv. 1.33.

¹⁴⁹ Dion. 3.38.2.-4., Később – már Ancus Marcius király uralkodása alatt – említi Politorium és ismételtlen Tellena lakosainak beköltöztetését Rómába. (Dion. 3.42.2.)

¹⁵⁰ Plin. N.H. 3.5.68.–70., Plin. N.H. 3.5.70.: „*Ita ex antiquo Latino LIII populi interriere sine vestigiis.*”

¹⁵¹ A korai alapítású városok tömeges pusztulását erősíti meg Dionüsziosz is. Dion. 1.14.1.

így tovább vitték, amelyek okozhatnak ugyan gondot abban, hogy melyiket fogadjuk el hitelesnek, viszont ha a források ugyanazt állítják, akkor semmi reális okunk nem lehet azok elvetésére.

A források alapján – függetlenül attól, hogy az alapításos vagy az organikus fejlődési modellt fogadjuk el – egyértelmű, hogy Róma alapítói szám szerint kevesen voltak. Ebből következett az igény a lakosságszám növelésére. Ezt előbb a szabad bevándorlás biztosításával, majd a szabin nők elrablásával és majd ez után a szabinokkal való kibéküléssel és önkéntes bevándorlásuk engedélyezésével oldottak meg. Ezek után a további növekedés a legyőzött ellenség csoportos kényszer beköltöztetése, ami a közeli települések fizikai megsemmisítésével járt együtt. Így Róma növelte lakosságszámát egyben csökkentette a potenciális ellenségei számát is. A római jog kezdetben és még később is nagyon sokáig a polgárság kizárólagossága mellett foglalt állást, vagyis nem ismerte el, hogy valaki egyszerre két állam polgára lehessen egyidejűleg.¹⁵²Ez azonban a környék meghódítása után okafogyottá vált, a későbbi növekedést a polgárjog egyéni vagy csoportos adományozása biztosította, amit kiegészített a szövetségi rendszer kiépítése.

A fenti növekedési technikát érdekes módon egy szép fejlődési ívet adnak: az első időszak az önkéntes bevándorlás időszaka (menedékhely és a szabinok beköltözése) ami kizárólag a beköltözők akaratától – leszámítva persze az elrabolt nőket, akik száma azonban nem lehetett tömeges¹⁵³ – függött: a rómaiak befogadtak mindenkit ill. a második ütemben minden szabint, aki be akart költözni, nem gördítettek akadályt a szabad beköltözés előtt. Ezt a lehetőséget azonban legkésőbb a szabinok második befogadott hulláma (Tatius király) után lezárták. Ez után megfordul a hozzáállás és a kényszer beköltöztetés jelenik meg: ez után római polgárrá és római lakossá a legyőzöttek kizárólag a római állam akaratából váltak. Ez sem tartott azonban hosszú ideig, a fizikai korlátok miatt ez a technika is megszűnt valamikor a latin-szabin királyok idején. Ez után a későbbiekben már csak a konszenzusos megoldás működött: a római állam egyéneknek vagy közösségeknek polgárjogot adományozott, amit azok vagy elfogadtak és akkor római polgárokká váltak, vagy nem és akkor jogi helyzetük nem változott. A fejlődés íve tehát a bevándorló egyoldalú akaratától, a római egyoldalú akaraton át a konszenzusos mindkét fél akaratát megkövetelő megoldásig jutott el. Ez nyilvánvalóan nem egy előre elhatározott fejlődési ív volt, sajátos körülmények alakulása vezetett inkább ide, de mégis érdekes, hogy a fejlődés itt is a konszenzus, a két érdekelt fél közös akarategysége irányába haladt.

¹⁵² Cic. pro Balbo 28. „*Duarum civitatum civis noster esse iure civili nemo potest*”, Cic. pro Balbo 31. „*ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse possit*.”

¹⁵³ A számuk 30 és 683 között lehetett, de mint láttuk a 30-as szám sem elképzelhetetlen.